

PERSPECTIVA INSTITUIRII VOTULUI OBLIGATORIU ÎN COMBATAREA ABSENTEISMULUI ELECTORAL

Adrian CRAINIC⁴¹

ORCID ID: 0009-0001-1762-0228

Recenzent: Rodica Ciobanu, Doctor habilitat în drept, conferențiar universitar; Șefă a Departamentului Drept Public a Facultății de Drept a USM; rod.ciobanu@gmail.com.

Rezumat: În cadrul prezentei lucrări este analizată perspectiva instituirii votului obligatoriu ca instrument juridico-politic de combatere a absenteismului electoral, fenomen ce afectează în mod constant legitimitatea democratică și reprezentativitatea autorităților publice. Ca punct de referință important, în cadrul studiului se examinează unele modele legislative de reglementare a obligativității votului, de la sisteme coercitive, precum cele din Belgia și Australia, care aplică sancțiuni pecuniare și restricții ale drepturilor civile, până la modele mai temperate, cum este cel din Brazilia, unde obligația de participare la scrutinele electorale este combinată cu excepții pentru anumite categorii de cetățeni, precum și din alte state.

Printr-o abordare comparativă și normativă, în cercetare se urmărește identificarea faptului în ce măsură constrângerea juridică poate constitui un mijloc legitim și eficient pentru stimularea participării civice, fără a afecta substanța dreptului fundamental de a alege. Analiza are în vedere atât argumentele de natură constituțională privind libertatea opțiunii electorale, cât și considerentele legate de consolidarea democrației participative. Prin concluziile formulate se evidențiază că eficiența votului obligatoriu depinde de designul normativ adoptat, de cultura politică și de gradul de încredere în instituțiile statului, fiind sugerată necesitatea unei reglementări echilibrate și proporționale.

⁴¹ Master în drept, asistent universitar, Universitatea de Stat din Moldova

Cuvinte-cheie: Vot obligatoriu, absenteism electoral, participare electorală, democrație reprezentativă, responsabilitate cetățenească, legitimitate politică.

THE PROSPECT OF INTRODUCING COMPULSORY VOTING TO COMBAT VOTER ABSENTEEISM

Abstract: This paper analyses the prospect of introducing compulsory voting as a legal and political instrument for combating electoral absenteeism, a phenomenon that constantly affects democratic legitimacy and the representativeness of public authorities. As an important point of reference, the study examines several legislative models regulating compulsory voting, ranging from coercive systems, such as those in Belgium and Australia, which impose pecuniary sanctions and restrictions on certain civil rights, to more moderate models, such as that of Brazil, where the obligation to participate in elections is combined with exemptions for specific categories of citizens, as well as practices adopted in other states. Through a comparative and normative approach, the research seeks to determine the extent to which legal coercion may constitute a legitimate and effective means of stimulating civic participation without affecting the essence of the fundamental right to vote. The analysis considers both the constitutional arguments regarding the freedom of electoral choice and the considerations related to strengthening participatory democracy. The conclusions highlight that the effectiveness of compulsory voting depends on the adopted normative design, political culture, and the level of trust in state institutions, emphasizing the need for balanced and proportionate regulation.

Keywords: compulsory voting, electoral absenteeism, electoral participation, representative democracy, civic responsibility, political legitimacy.

Introducere

Absenteismul electoral reprezintă, în democrațiile contemporane, nu doar un fenomen statistic, ci o veritabilă problemă de legitimitate politică. Atunci când o proporție semnificativă a cetățenilor alege să nu participe la procesul electoral, însăși ideea de reprezentare devine fragilă, iar imaginea conceptuală a contractului social riscă să fie redusă la o formalitate juridică lipsită de substanță democratică. În acest sens, este important de consemnat că prezența la vot este un indicator important al modului în care

cetățenii participă la guvernarea țării lor, pe când absenteismul electoral face imposibilă funcționarea democrației, iar rezultatul alegerilor în acest caz reflectă mai puțin dorințele cetățenilor. [1, pag. 183]

În același timp, diminuarea participării electorale nu poate fi analizată exclusiv prin prisma comportamentului individual, ci trebuie înțeleasă și ca un simptom al unor disfuncționalități mai profunde ale sistemului politic. Lipsa de încredere în instituțiile publice, percepția ineficienței guvernării sau absența unor opțiuni politice credibile contribuie, în mod cumulativ, la retragerea cetățenilor din sfera participării civice. În aceste condiții, absenteismul electoral capătă valențe sistemice, afectând nu doar rezultatul alegerilor, ci și calitatea procesului democratic în ansamblul său.

Prin urmare, analiza acestui fenomen impune nu doar identificarea cauzelor sale, ci și explorarea unor soluții capabile să restabilească echilibrul dintre cetățean și mecanismele reprezentative ale statului. În acest context, dezbaterea privind instituirea votului obligatoriu se conturează ca una relevantă, situată la intersecția dintre necesitatea consolidării participării electorale și respectarea libertății individuale de opțiune.

Metodologia aplicată

Metodologia utilizată în cadrul prezentei cercetări are un caracter complex și interdisciplinar, fiind fundamentată pe utilizarea corelată a unor metode clasice ale științei dreptului, care permit o analiză riguroasă și multidimensională a problematicii instituirii votului obligatoriu în combaterea absenteismului electoral.

În acest sens, un rol central revine metodei logice, care permite structurarea demersului argumentativ și clarificarea raporturilor dintre conceptele fundamentale analizate. Prin intermediul acesteia este evidențiată relația dintre dreptul de vot, înțeles ca libertate fundamentală, și ipoteza transformării sale într-o obligație juridică, fiind analizate implicațiile unei asemenea intervenții asupra legitimității democratice. Totodată, cercetarea valorifică metoda comparativă, prin care sunt examinate diferite modele de reglementare a votului obligatoriu în plan internațional. Această abordare permite nu doar identificarea particularităților normative ale fiecărui sistem, ci și înțelegerea modului în care contextul politic, juridic și cultural influențează eficiența acestor reglementări în reducerea absenteismului electoral.

Analiza este completată prin utilizarea metodei dialectice, care oferă cadrul necesar pentru examinarea tensiunii existente între libertatea individuală de a participa sau nu la vot și necesitatea asigurării unei participări electorale cât mai largi. Prin această perspectivă, votul este analizat nu doar ca un drept subiectiv, ci și ca o posibilă expresie a responsabilității civice, fiind urmărită identificarea unui echilibru între aceste dimensiuni. De asemenea, demersul științific se sprijină pe raționamentele deductiv și inductiv. Astfel, metoda deductivă permite derivarea unor concluzii din principiile generale ale dreptului constituțional și ale democrației reprezentative, în timp ce metoda inductivă facilitează formularea unor generalizări pe baza exemplurilor concrete și a practicilor statelor analizate.

În completare, este utilizat raționamentul analizei, care permite examinarea detaliată a normelor juridice, a opiniilor doctrinare și a datelor relevante privind participarea electorală. Prin această metodă, fenomenul absenteismului este descompus în elementele sale esențiale, fiind evaluate cauzele și implicațiile sale asupra funcționării mecanismelor democratice.

Prin coroborarea acestor metode, în cadrul cercetării se urmărește să fie oferită o perspectivă nuanțată asupra oportunității instituirii votului obligatoriu, în special prin raportare la necesitatea menținerii unui echilibru între libertatea individuală și interesul colectiv, în contextul specific al Republicii Moldova.

Rezultatele cercetării

Scăderea globală a prezenței la vot a evoluat concomitent cu proliferarea discursurilor critice privind starea democrației la nivel mondial, alimentând percepția unei crize de reprezentare și încredere instituțională. În acest sens, Larry Diamond subliniază că nivelurile scăzute de participare electorală constituie un indicator al slăbirii calității democrației [2] sugerând că absenteismul nu constituie doar o opțiune individuală, ci reflectă disfuncționalități structurale ale sistemelor politice. Și la nivelul țărilor europene, în general se atestă un ritm constant de diminuarea a prezenței la vot a cetățenilor. Astfel, menținerea tendinței descendente a prezenței la vot poate conduce, pe termen lung, la o banalizare a alegerilor ca mecanism fundamental al guvernării democratice. În lipsa unor intervenții menite să stimuleze participarea și să reconstruiască încrederea publică, există pericolul ca alegerile să fie percepute tot mai mult ca simple ritualuri

procedurale, lipsite de impact real asupra direcției politice a societății.

Cauzele care se interpun în vederea generării acestui fenomen reies din criteriul volițional a cetățenilor care nu participă la scrutinele electorale, fiind distinși absenteiștii voluntari – persoanele care, în mod conștient, se abțin de la participarea la alegeri – și absenteiștii involuntari – persoanele care, din motive ce nu le pot fi imputate (dificultăți de deplasare, stare de sănătate etc.), nu participă la vot. [3, pag. 145]

În cadrul absenteismului voluntar pot fi distinse două tipuri de alegători: absenteiștii pasivi, caracterizați prin apatie, dezinteres față de viața politică și dificultatea de a identifica o opțiune electorală, și absenteiștii activi, pentru care neparticiparea constituie o formă deliberată de protest față de sistemul politic sau față de oferta electorală. Astfel, dacă în primul caz absenteismul reflectă mai degrabă o lipsă de implicare, în cel de-al doilea el capătă valențe acționale, exprimând o atitudine critică și conștientă față de procesul electoral.

În Republica Moldova, declinul participării electorale este determinat atât de factori generali (cei enumerați mai sus), cât și de particularități interne, precum neîncrederea în clasa politică, calitatea percepută a campaniilor și dezamăgirile acumulate în urma discrepanței dintre așteptări și rezultatele guvernării. Aceste tendințe sunt caracteristice și altor state post-comuniste din Europa Centrală și de Est, unde relația dintre cetățeni și instituțiile democratice rămâne fragilă. Un element specific îl constituie dificultățile de participare ale cetățenilor din regiunea transnistreană, unde restricțiile impuse de autoritățile separatiste limitează accesul efectiv la vot, transformând absenteismul într-un fenomen influențat și de constrângeri obiective, nu doar de opțiuni individuale.

Există, însă, în literatura de specialitate și opinii care relativizează legătura directă dintre nivelul participării electorale și legitimitatea democratică. Unii politologi susțin că o prezență foarte ridicată la vot nu constituie, în mod automat, un indicator al unei democrații sănătoase sau al unui proces electoral legitim. [4]

Astfel, experiența regimurilor autoritare demonstrează că ratele extrem de ridicate de participare pot fi rezultatul anume a constrângerii, manipulării sau lipsei unor alternative reale. Mai mult decât atât, multe state cu regimuri politice autoritare sau totalitare, activ imitează exerciții electorale, pentru ca în rezultatul acestora, să-și legitimeze poziția politică ab-

solută asupra puterii de stat. De exemplu, în Irak, sub regimul lui Saddam Hussein, autoritățile au raportat în 2002 o participare de aproape 100%, fără ca acest fapt să reflecte un proces democratic autentic sau o legitimitate reală a rezultatului electoral. De asemenea și în Republica Populară Democratică Koreană (Koreea de Nord), periodic în cadrul unor exerciții electorale prin care se camuflează oportunitatea alegerii politice, se raportează rate de participare aproape de 100%. Chiar în cadrul ultimelor alegeri pentru organul legislativ, autoritățile electorale din acest stat au raportat o prezență la vot de – 99,99%. [5] În acest sens, putem constata că într-adevăr o asemenea prezență absolutistă în cadrul unor scrutine electorale, care este în măsură să extirpeze practic fenomenul absenteismului electoral, nu reprezintă o finalitate a aspirațiilor de evocare absolută a opțiunilor politice ale cetățenilor, având în vedere premisele și condițiile politice care apriori modelează comportamentul maselor largi ale populației. Respectiv, lipsa absenteismului electoral în astfel de contexte nu poate fi interpretată în mod automat drept o expresie autentică a participării civice conștiente, ci mai curând ca un efect al unor constrângeri explicite sau implicite, al mobilizării forțate ori al absenței unor alternative politice reale. Prin urmare, nivelul ridicat de participare electorală trebuie analizat nu doar cantitativ, ci și calitativ, prin prisma gradului de libertate a opțiunii, a pluralismului politic efectiv și a accesului echitabil la informație. În lipsa acestor condiții, eliminarea absenteismului nu constituie un indicator al maturității democratice, ci imită procese democratice de către veritabile regimuri politice antidemocratice (autoritare sau totalitare).

Ținând cont de cele expuse, problematica evidențiată în cadrul prezentului studiu, se concentrează în a aborda anume manifestarea absenteismului electoral în cadrul statelor cu regim politic democratic. Anume în acest context, absenteismul electoral rămâne o problemă, întrucât nivelurile scăzute de participare afectează reprezentativitatea și legitimitatea autentică democratică, iar într-un context geopolitic nefavorabil, statele democratice mici devin și mai vulnerabile la aceste efecte. Corespunzător, se prefigurează o întrebare evidentă în acest sens - care ar fi soluțiile?

O soluție aparentă ar fi stabilirea valabilității scrutinului electoral în funcție de întrunirea unui prag minim de participare la vot. Totuși, chiar dacă toți alegătorii care se prezintă la urne contribuie la atingerea pragului, spre exemplu 1/3 cum este în cazul alegerilor parlamentare în Republica

Moldova sau 1/5 pentru turul II din alegerile prezidențiale din țara noastră, un nivel ridicat de absență poate submina legitimitatea rezultatelor și gradul de reprezentativitate al instituțiilor, chiar și cu întrunirea acestui nivel de prezență limită. Astfel, atingerea pragului formal nu echivalează întotdeauna cu un grad satisfăcător de participare civică, în special atunci când majoritatea covârșitoare a electoratului alege să nu se prezinte la vot. Prin urmare, chiar în condițiile existenței unui prag de validare, absenteismul se menține ca o variabilă independentă și influentă, cu efecte semnificative asupra calității guvernării și funcționării instituțiilor reprezentative. [3, pag. 140-141]

În abordările academice sunt înaintate și alte soluții și opțiuni privind posibilitatea creșterii ratei prezenței la vot a electoratului. Fără a intra în polemica oportunității sau inoportunității soluțiilor reliefate, evidențiem că una din opțiunile posibile ar fi reglementarea obligativității votului. Respectiv, la nivelul prezentului studiu ne interesează să abordăm particularitățile perspectivei instituirii obligativității votului în general, precum și luarea în considerare a unei astfel de perspective pentru legislația electorală a Republicii Moldova.

În mod tradițional, în cadrul drept constituțional, dreptul de vot este consacrat ca un drept fundamental, subiectiv, aparținând individului. Atât Declarația Universală a Drepturilor Omului, cât și Constituția Republicii Moldova, consacră principiile universalității, egalității, votului direct, secret și liber exprimat. Acest drept este consacrat prin Declarația Universală a Drepturilor Omului din 1948 (art. 21), Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice din 1966 (art. 25) și Convenția Europeană a Drepturilor Omului, Protocolul nr. 1 din 1950 (art. 3), acte internaționale care stabilesc obligația statelor de a asigura alegeri libere, periodice și corecte.

În această logică, votul apare ca o facultate juridică, o posibilitate și nu o constrângere. Individul este titularul dreptului și, în mod firesc, și cel care decide dacă îl exercită sau nu.

Această abordare este susținută doctrinar de tradiția liberală, în care libertatea include și dreptul de abținere. A nu vota poate fi interpretat ca o formă de exprimare politică negativă, o manifestare a neîncrederii sau a dezinteresului față de oferta politică. Prin urmare, instituirea votului obligatoriu ar putea părea, nu altceva decât o ingerință în libertatea individuală, contrară naturii drepturilor fundamentale.

Și totuși, această perspectivă, deși coerentă teoretic, devine problematică în plan practic. Absenteismul electoral masiv produce un dezechilibru structural, anume deciziile colective ajung să fie luate de o minoritate activă, în timp ce majoritatea cetățenilor nu își exprimă opțiunea politică. În aceste condiții, se ridică întrebarea legitimă - mai putem vorbi despre o democrație reprezentativă autentică?

Din această tensiune se naște argumentul în favoarea reconsiderării votului nu doar ca drept, ci și ca datorie civică. În tradiția republicană, inspirată de gândirea lui Jean-Jacques Rousseau, participarea cetățenilor este esențială pentru formarea „voinței comune”. [6, pag. 95] Libertatea nu este doar absența constrângerii, ci și participarea activă la viața comunității. În această cheie de interpretare, exercitarea dreptului de vot capătă valențe suplimentare, depășind sfera strict individuală și integrându-se într-o dimensiune colectivă, orientată spre realizarea interesului general. Astfel, neparticiparea nu mai apare exclusiv ca o opțiune personală neutră, ci poate genera consecințe asupra legitimității și reprezentativității procesului decizional. În acest context, instituirea obligativității votului ar fi justificat prin necesitatea consolidării bazei democratice a autorităților publice și a creșterii gradului de incluziune politică. În același timp, un argument suplimentar în favoarea acestei teze îl reprezintă și experiența unor state care au instituit votul obligatoriu, măsură care pare să aibă efecte pozitive asupra culturii civice, stimulând interesul cetățenilor față de viața politică și responsabilizând actorii politici în raport cu un electorat mai larg și mai divers. În acest sens, Belgia reprezintă un exemplu de stat în care votul obligatoriu generează rate de participare electorală la nivel mare. Respectiv, în sistemul normativ belgian, votul obligatoriu este susținut prin sancțiuni juridice. Codul electoral belgian prevede, pentru absența nejustificată, sancțiuni progresive, de la avertisment sau amendă modestă, până la măsuri severe în caz de recidivă repetată, inclusiv radierea temporară din listele electorale și restricții privind accesul la funcții publice [7]. Pe cale de consecință, efectul practic al acestor reglementări este incontestabil, anume prin faptul că se observă că rata de participare electorală se menține constant la niveluri foarte ridicate, de aproximativ 88–90%. [8].

Un model similar regăsim în Australia, unde potrivit prevederilor art. 245 din Legea electorală 245 Commonwealth-ului din 1918, este statuat expres faptul că „Fiecărui alegător îi revine obligația de a vota la fiecare

scrutin impune explicit obligația participării la vot, sancționând absența nejustificată [9]. Rezultatul este o participare electorală de aproximativ 90%, ceea ce plasează această democrație printre cele mai active la nivel global. Această rată ridicată se datorează în mod direct caracterului obligatoriu al votului, care reduce semnificativ absenteismul, dar și unei culturi electorale bine consolidate, în care participarea este percepută nu doar ca o obligație legală, ci ca o responsabilitate civică asumată și interiorizată de majoritatea cetățenilor [10].

De asemenea, și Brazilia aplică un model de vot obligatoriu, totuși într-o formă mai temperată, întrucât cadrul constituțional al acestui stat [11] consacră anumite excepții importante de la obligativitatea votului, anume pentru persoanele analfabete, cele de peste 70 de ani și tinerii între 16 și 18 ani, fiind admise astfel circumstanțele care pot limita participarea la alegeri. În acest context, în modelul brazilian putem să sesizăm o abordare mai flexibilă a obligativității votului, care, deși admite excepții semnificative, continuă să producă efecte notabile asupra nivelului de participare electorală. Astfel, chiar și în prezența acestor derogări, rata de participare se menține la un nivel ridicat, de aproximativ 80% [12] ceea ce sugerează că obligativitatea votului, chiar și într-o formă atenuată, contribuie la limitarea absenteismului. Totodată, acest caz ilustrează faptul că eficiența unor asemenea reglementări este susținută nu doar de constrângerea juridică, ci și de existența unei minime culturi electorale care încurajează implicarea civică.

Alte exemple notabile ale funcționării obligativității votului state și unde reglementarea acestui mecanism a dat rezultate pozitive precum în cazul prezenței la vot în Nauru, 2013 - 96.91%, Singapore, 2015- 93.56% [1, pag. 187]. La acest nivel este foarte important de remarcat că aceste efecte nu sunt uniforme și depind în mod esențial de contextul instituțional, de nivelul de educație politică și de gradul de încredere în instituțiile statului. În acest sens, pot fi remarcate și state, în care acest fapt nu garantează o rată înaltă: astfel, în Grecia, 2015 – prezența la vot a constituit 63.60%, în Honduras, 2013- 61.16%, în Mexico, 2015 - 47.72%, în Thailanda, 2014 - 46.79%, în Gabon, 2011- 34.28%, în Egipt 2015 – 28.27% [1, pag. 187].

În acest sens, exemplele comparative analizate anterior evidențiază faptul că obligativitatea votului poate constitui un instrument eficient pentru creșterea participării electorale și consolidarea culturii civice, însă efi-

ciența sa depinde în mod esențial de contextul instituțional și de gradul de internalizare a valorilor democratice. Tocmai această diversitate de rezultate impune o abordare mai nuanțată a fenomenului, care să depășească analiza strict empirică și să integreze dimensiunea normativă a dreptului de vot. Prin urmare, se impune examinarea obligativității votului nu doar prin prisma efectelor sale cantitative, ci și în corelație cu exigențele fundamentale ale libertății de alegere, ceea ce deschide discuția asupra necesității menținerii unui echilibru între participarea impusă și autenticitatea opțiunii electorale. Astfel orice eventuală reglementare în acest sens ar trebui să asigure nu doar participarea formală, ci și autenticitatea opțiunii exprimate, inclusiv prin posibilitatea votului alb sau a altor forme de exprimare a dezacordului.

Concluzii

În final, se poate afirma că problematica votului obligatoriu se impune ca una de o relevanță deosebită în cadrul reflecțiilor contemporane asupra democrației reprezentative, întrucât aceasta vizează însăși raportul dintre exercițiul libertății individuale și exigențele funcționării ordinii democratice. Ca urmare a analizei efectuate, putem evidenția faptul că discuția nu poate fi redusă la o simplă opțiune tehnico-juridică, ci implică o evaluare complexă a condițiilor în care participarea electorală capătă substanță și eficiență democratică. În acest context, o eventuală instituire a votului obligatoriu nu poate ignora natura juridică a dreptului de vot. Așa cum este subliniat în doctrina de specialitate, acesta rămâne un drept fundamental, individual și liber exercitat. Prin urmare, orice tentativă de transformare a sa într-o obligație trebuie să se racordeze principiului proporționalității și să nu anuleze libertatea de conștiință.

În acest sens, ar fi palpabilă opțiunea examinării unui model de compromis, anume în sensul că votul poate fi obligatoriu în sensul participării la proces, dar nu și în sensul exprimării unei opțiuni. În acest sens reglementarea posibilității exercitării votului alb sau nul devine esențială, permițând individului să își păstreze libertatea de opinie, chiar și în condițiile unei obligații de prezență. În acest sens, poate fi afirmat că dilema dintre drept și obligație nu rămâne a fi una ireconciliabilă. Votul poate fi simultan un drept fundamental și o datorie civică, în măsura în care reglementarea sa respectă echilibrul dintre libertatea individuală și interesul colectiv.

În același timp, absenteismul electoral nu mai poate fi privit ca o simplă opțiune individuală, ci ca un fenomen cu implicații de proporții sistemice asupra funcționării democrației. În acest context, instituirea votului obligatoriu apare nu ca o negare a dreptului de vot, ci mai degrabă ca o posibilă evoluție a acestuia, adică o adaptare normativă menită să asigure că democrația nu rămâne doar un drept teoretic, ci devine o practică efectivă, susținută de participarea reală a cetățenilor.

În ceea ce privește, excepția rigidității votului obligatoriu ce ar putea fi invocată de potrivnicii acestei măsuri, poate fi remarcat că este perfect posibil ca o asemenea reglementare nu să nu fie concepută în mod rigid, ci să poată integra mecanisme de flexibilitate. Astfel, instituirea unor excepții justificate de la obligativitatea votului, precum cele întemeiate pe vârstă, capacitate sau alte circumstanțe obiective, ar putea într-un mod vizibil contribui la menținerea caracterului echitabil și proporțional al măsurii. Prin urmare, includerea unor excepții rezonabile apare ca un element esențial în configurarea unui eventual regim al votului obligatoriu, capabil să armonizeze exigențele participării generale cu respectarea diversității situațiilor individuale.

Raportat la realitățile Republicii Moldova, o asemenea opțiune legislativă ar necesita o evaluare atentă a compatibilității sale cu principiile constituționale, precum și a oportunității sale în contextul nivelului actual de participare electorală, al culturii politice și al gradului de încredere în procesul electoral. În lipsa unor condiții favorabile, există riscul ca obligativitatea votului să genereze efecte contrare celor scontate, transformând participarea într-un act formal, lipsit de substanță democratică. Prin urmare, dezbaterea privind instituirea votului obligatoriu în Republica Moldova rămâne una deschisă și inevitabil nuanțată de circumstanțe și contexte ce se pot configura în viitor, precum și un subiect ce rămâne situat la intersecția dintre libertate și responsabilitate civică, între dreptul individual și interesul colectiv.

În final, considerăm că o eventuală opțiune legislativă în această materie nu poate avea un caracter universal valabil, ci trebuie adaptată specificului fiecărui stat și societate concretă, în funcție de particularitățile sale istorice, instituționale, culturale și situaționale.

Referințe bibliografice:

1. Viorica CALUGHER, *Participarea la vot – elementul-cheie al culturii democratice în societatea contemporană*, pag. 181 – 189;
2. Larry DIAMOND, *In search of democracy*, disponibil: <https://www.book2look.com/embed/9781317411369>
3. Adrian CRAINIC, Rodica CIOBANU, *Absenteismul electoral și impactul său asupra calității democrației din Republica Moldova: factori determinanți și soluții pentru creșterea participării civice*, pag. 98 – 157;
4. Chiara DESTRI, *Compelled Turnout and Democratic Turnout: Why They Are Different*, disponibil: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/00323217221148038?utm#con>
5. Articol de presă: *În Coreea de Nord, prezența la alegeri a ajuns la 99,99%. Kim Jong Un a votat într-o mină de cărbune*, disponibil: <https://www.digi24.ro/stiri/externe/in-coreea-de-nord-prezenta-la-alegeri-a-ajuns-la-9999-kim-jong-un-a-votat-intr-o-mina-de-carbune-3677981> ;
6. Eugeniu RÂBCA, Victor ZAHARIA, Valentin MĂRGINEANU, Rodica CIOBANU, *Filosofia Juridică. Suport de curs*. 251 pag.;
7. Codul electoral al Regatului Belgiei, disponibil: <https://www.ejustice.just.fgov.be/eli/loi/1894/04/12/1894041255/justel> ;
8. Date oficiale privind rata de participare la alegerile parlamentare din Belgia, disponibil: <https://data.ipu.org/parliament/BE/BE-LC01/election/BE-LC01-E20240609/>
9. Legea electorală a Comunității Australiei, disponibil: https://www.austlii.edu.au/cgi-bin/viewdoc/au/legis/cth/consol_act/cea1918233/s245.html?utm
10. Date oficiale privind rata de participare la procesele electorale din Australia, disponibil: https://www.aec.gov.au/elections/federal_elections/voter-turnout.htm?utm
11. Constituția Republicii Federative a Braziliei, disponibil: https://constitutii.wordpress.com/wpcontent/uploads/2013/02/constituicao_ingles_3ed.pdf ;
12. Date oficiale privind rata de participare la procesele electorale din Brazilia, disponibil: <https://www.electionguide.org/countries/id/31/?utm>